Lausunto Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnalle

Asia: K 3/2024 vp Vanhusasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2024

Kiitän tilaisuudesta saada esittää lausuntoni yllä mainitusta asiakohdasta. Suomen väestön nopean vanhenemisen taustalla ovat sekä eliniän piteneminen että syntyvyyden aleneminen. Ikääntyvän väestön osalta se merkitsee yli 65-vuotiaide ja erityisesti yli 85-vuotiaiden ihmisten väestöosuuden ja määrän nopeaa kasvua. Nämä kehityskulut muuttavat suomalaista yhteiskuntaa, eikä niitä ole yhteiskuntapoliittisessa päätöksenteossa vielä tarpeeksi otettu huomioon.

Vanhusasiavaltuutettu on nyt toiminut runsaat kaksi vuotta. Tointa suunniteltaessa jotkut kyselivät, onko vielä yksi erillinen valtuutettu tarpeen muiden lisäksi. Valtuutetun tähänastinen toiminta ja nyt annettu kertomus Eduskunnalle osoittavat vastaan panemattomasti vanhusasiavaltuutettu -instituution tärkeyden ja hyödyllisyyden.

Pidän kaikkia kertomuksessa esitettyjä suosituksia oikeansuuntaisina, tarpeellisina ja koko suomalaista yhteiskuntaa, ei vain niitä, jotka sattuvat olemaan iäkkäitä juuri tällä hetkellä, hyödyttävinä. Suurin osa suosituksista on sellaisia, ettei niitä lainkaan tarvittaisi, jos Suomen lainsäädännön, myös perustuslain, kirjain ja henki toteutuisivat myös ikäihmisten osalta. Koska ne eivät toteudu, suositukset ovat tärkeitä; tätä osoittaa sekin, että useista kertomuksessa esiin nostetuista epäkohdista Eduskunnan oikeusasiamies on jo antanut huomautuksia.

Useassa kertomuksen kohdassa vanhusasiavaltuutettu kiinnittää erikseen huomiota kaikkein vanhimpiin; ikärajaksi voi summittaisesti asettaa 85 ikävuotta. On perusteltua, että ikäryhmän tilanne nostetaan esiin. Vaikka tämänkin ikäryhmän terveydessä ja elämäntilanteessa on paljon vaihtelua, sille keskittyy huomattavan paljon ongelmia: eniten terveyden ja toimintakyvyn ongelmia, erityisesti muistisairautta, alhaisin koulutus, pienet eläkkeet, jotka saattavat estää hoidon ja lääkkeiden hankkimista ja eniten ongelmia digitaalisessa asioinnissa. Tämän ikäryhmän asioista puhuessaan tutkija joskus törmää lausumattomaan tausta-ajatuksen, että ikäryhmä, jolla ei enää ole monta elinvuotta jäljellä, ei ehkä ole kovin tärkeä. Tämä on virheellinen, haitallinen ja suomalaisen yhteiskunnan arvojen vastainen ajatus. Pitkäikäisyys on tulos yhteiskunnan kehityksestä, elintason noususta ja terveydenhuollon paranemisesta; se kertoo siis yhteiskunnan keskeisten tavoitteiden toteutumisesta. Myös kaikkein vanhimmat ihmiset ovat oikeutettuja lakien lupaamaan hoitoon ja hoivaan sekä tasa-arvoisiin elämänmahdollisuuksiin. Jos niitä ei taata, keski-ikäisten ja nuortenkin tulevaisuus on pelottava.

Suosituksista nostan erikseen esiin kaksi asiakokonaisuutta.

läkkäiden ihmisten mahdollisuus saada riittäviä ja tarpeenmukaisia sosiaali- ja terveyspalveluita

Kertomuksessa kuvataan selkeästi ja todenmukaisesti ikäihmisten palvelujen erittäin huono ja koko ajan paheneva tilanne. Erityisesti tämä koskee kaikkein vanhimpia, yli 85-vuotiaita, ihmisiä. Heillä on enemmän sairauksia ja toiminnanvajavuuksia kuin millään muulla ikäryhmällä ja väestötasolla jokainen ikävuosi tuo niitä lisää. Määrätietoiset ennalta ehkäisevät toimet ja kuntoutus (joita kumpaakaan Suomessa ei systemaattisesti toteuteta), voisivat jonkin verran parantaa tilannetta, mutta mikään ei muuta sitä tosiasiaa, että biologisen vanhenemisen edetessä terveysongelmat lisääntyvät. Suurin palvelutarpeen aiheuttaja ovat muistisairaudet, joita yli 90-vuotiaista sairastaa ainakin 40 %.

Edennyttä muistisairautta sairastava tarvitsee asuin- ja hoitopaikan, jossa toinen ihminen on saatavilla koko ajan, kaikkina vuorokaudenaikoina. Suomalaisessa järjestelmässä tämä merkitsee ympärivuorokautista palveluasumista. Esimerkiksi ns. yhteisöllinen asuminen ei auta edennyttä muistisairautta sairastavaa. Ympärivuorokautista palveluasumista on kuitenkin vähennetty jo vuosikaudet ja nyt hyvinvointialueilla on tehty päätöksiä hyvin suurista lisävähennyksistä. Tämä on kestämätön suunta. Iäkkäiden(kin) ihmisten tulee saada ne palvelut, joita he välttämättä tarvitsevat; nyt he eivät niitä saa. Palvelujen puuttumisen aiheuttamat ongelmat siirtyvät ongelmiksi koko sosiaali- ja terveysalalle, työelämään ja poliisinkin toimintaan. Jo nyt erikoisairaanhoidon, esimerkiksi työikäisten ihmisten kirurgisten toimenpiteiden, saatavuus on heikentynyt, koska vanhoja ihmisiä hoidetaan kalliissa erikoissairaanhoidossa silloinkin, kun he eivät sitä tarvitse, koska hoivapaikkoja ei ole eikä kotona selviydy. Myös kotihoidon saatavuus on suorastaan romahtanut samalla, kun sen tarve kasvaa.

Palvelujen vähäisyyden lisäksi niiden saamista vaikeuttavat hyvinvointialueiden monet, osin lainvastaiset, käytännöt palvelujen hakemisessa. Vanhus-asiavaltuutetun kertomuksessa mainitaan liian pitkät odotusajat jo myönnetyn palvelun saamisessa, puutteelliset käytännöt kirjallisen päätöksen antamisessa ja valitusohjeissa sekä muutoksenhakuprosessien kohtuuttoman pitkä kesto.

Palvelujen vähäisyys on lainvastainen ja koko yhteiskunnan kannalta haitallinen tilanne. Kotihoidon ja ympärivuorokautisen hoidon tarpeenmukainen saaminen ei ole ylimääräinen etu tai harkinnanvarainen mukavuus, vaan näille ihmisille välttämätön laissa säädetty perusoikeus. Syynä siihen, että hoitoa ei saa, on, kuten vanhusasiavaltuutetun kertomus sanoo, riittämätön rahoitus. Hoidon toteuttavat hyvinvointialueet, mutta lopullinen vastuu on valtiovallalla. Liian pieniksi laaditut budjetit tai vetoaminen henkilökunnan saatavuusvaikeuksiin (kun suurin osa ympärivuorokautísen palveluasumisen yksiköistäkin on kuitenkin jo saavuttanut 0.65 hoitajamitoituksen) eivät voi olla perusteluja sille, että välttämätöntä, laissa säädettyä, palvelua ei anneta. Eduskunnan tulee tunnistaa vastuunsa asiassa ja ryhtyä parantamaan ikäihmisten palvelujen saatavuutta.

Vanhusasiavaltuutetun suositukset, että

- palveluasumisen paikkoja on lisättävä vastaamaan tarvetta,
- henkilöstömitoituksen alentamisen vaikutuksia hoidon laatuun tulee tarkkailla
- kotihoidon resursseja on kasvatettava
- työvoimapulan ratkaisemiseksi tarvitaan pitkäaikainen kehittämisohjelma

- hyvinvointialueille on turvattava riittävät resurssit iäkkäiden ihmisten palveluiden järjestämiseen,

ovat kriittisen tärkeitä ja niiden toteuttaminen on välttämätöntä ja kiireellistä.

Palvelujen ja asioinnin digitalisointiin liittyvät suositukset

Kertomuksessa käsitellään monessa kohdin ja monipuolisesti niitä ongelmia, joita ikääntyneet ihmiset kohtaavat, kun palvelut ja muu asiointi yhä enemmän siirtyvät digitaalisiksi. Tietenkin digitaalinen asiointi helpottaa monien ikäihmistenkin elämää, mutta toisille se merkitsee välttämättömien palveluiden puuttumista ja osallistumisen mahdottomuutta. Ongelma koskee suurta ihmisjoukkoa eikä se poistu vanhussukupolvien vaihtuessa: toiminnan hidastuminen, aistien ja hienomotoriikan heikkeneminen, (nuorempienkin tuntema) vaikeus selviytyä ilman auttajaa monimutkaisten ja uusiutuvien järjestelmien kanssa sekä välineiden kalleus koskettavat tuleviakin ikäihmisiä.

Vanhusasiavaltuutetun suositukset ovat erittäin kannatettavia. Niiden tärkeys on ymmärtääkseni tunnustettu ja nyt ne vain olisi pantava toimeen. Tähän tarvittaneen lainsäädäntöä. Siis:

- Digituen ja oppimismahdollisuuksien järjestelmällinen organisointi ja vastuun osoittaminen. Kuntien tulisi koordinoida digitukea alueellaan. Ikäihmisille on taattava systemaattisesti mahdollisuudet oppia digitaalista toimintaa.
- Sähköisen puolesta asioinnin ja tuetun asioinnin ongelmat olisi selvitettävä ja puolesta asiointia säätelevää lainsäädäntöä selkeytettävä.
- Asioinnin tulee olla mahdollista ilman digivälineitä: siis kasvokkain ja puhelimitse.

Vain näiden toimien kautta kaikki ikäihmiset voivat saada terveyspalveluita, matkalippuja, henkilökortin, pääsevät äänestämään, kykenevät hoitamaan raha-asiansa jne

Digitalisoitumisen tuomien ongelmien ratkaiseminen on siis tarpeen ihmisten perusoikeuksien ja kansalaisosallistumisen turvaamiseksi.

Vaikka edellä olen ottanut esiin vain kaksi asiaryhmää, pidän myös muita kertomuksessa esiin tulleita seikkoja tärkeinä. Elinympäristöjen saavutettavuuden ja esteettömyyden takaaminen, ikäsyrjinnän karsiminen, todellisten osallistumismahdollisuuksien esteiden poistaminen ja päätösten ikävaikutusten arviointi ovat toimenpiteitä, jotka edistävät ikääntyneiden osallistumista, itsenäisyyttä ja toimintakykyä ja siten avun tarpeen vähenemistä. Ne auttavat yhteiskuntaa kehittymään kaikenikäisten yhteiskunnaksi ja saamaan kaiken hyödyn pitenevästä eliniästä.

Vanhusasiavaltuutetun kertomus tarjoaa Eduskunnalle erinomaisen, harkitun, tietoon perustuvan ja konkreettisen ohjelman ikääntyvän yhteiskunnan kehittämiseksi. Toivon, että sosiaali- ja terveysvaliokunta omalta osaltaan vie suosituksia eteenpäin.

Tukholmassa, 27. Pohjoismaisessa gerontologikongressissa

11. kesäkuuta 2024

Marja Jylhä

gerontologian professori, lääketieteen tohtori

Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikön (CoEAgeCare) ryhmänjohtaja

Tampereen yliopisto